



מנהיגות משרתת

”רַב לָכֶם! כִּי כָל הָעֵדָה פָּלֵם קְדָשִׁים, וּבְתוֹכָם ה' – וַיִּמְדוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל ה'?” (דברים טז, ג)

מה בעצם היה רע בדברים אלה של קורח ושל אוסף תומכיו המגוון? נכון, ברור לנו שקורח היה דמגוג, לא דמוקרט. הוא רצה כוח לעצמו, לא לעם. נהיר לנו גם שחבורת המוחים לא הייתה תמימה. לכל אחד היו סיבות משלו לרחוש טינה כלפי משה, כלפי אהרן או כלפי הגורל. אבל הבה נניח לרגע להקשר, ונתבונן בדברים עצמם: אמת או שקר? ישר או עקום?

באומרם ”כִּי כָל הָעֵדָה פָּלֵם קְדָשִׁים” ודאי צדקו הדוברים. הרי זהו בדיוק מה שה' ביקש מכל העדה להיות: ”מִמְלַכְתְּ כֹהֲנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ”, אומה שכל בניה הם במובן מסוים כוהנים, ושכל אזרחיה קדושים.¹

באותה מידה צדקו באומרם את המילים העוקבות, ”וּבְתוֹכָם ה'”. הרי לשם כך נבנה המשכן: ”וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֵתִי בְתוֹכָם” (שמות כה, ח). ספר שמות נחתם במילים אלו: ”כִּי עָנַן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם, וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ, לְעֵינַי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

מִסְעֵיהֶם” (שמות מ, לח). שכינת ה' במשכן נראתה לעיני בני ישראל בכל אשר הלכו.

הטעות הייתה בחלקה האחרון של הטענה: ”וַיִּמְדוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל ה'?” אין זו טעות קטנה. זו טעות בסיסית. משה מייצג את הולדתה של מנהיגות מסוג חדש. את זאת לא הבינו קורח ועדתו. גם רבים מאתנו כיום אינם מבינים זאת.

המבנים המפורסמים ביותר במזרח הקדום היו הזיקורתיים במסופוטמיה והפירמידות במצרים. הם לא היו רק מבנים. הם היו הצהרות פוליטיות באבן. הפירמידות והזיקורתיים המחישו את הסדר החברתי ההיררכי. הם היו רחבים בבסיס וצרים בקודקוד. למעלה נמצא המלך או פרעה – בנקודה שבה, כך האמינו, השמיים והארץ נפגשים. מתחתם הייתה סדרה של שכבות אליטה, ותחתן – ההמונים העובדים.

סדר חברתי זה נתפס לא כאפשרות אחת מרבות לארגון החברה, אלא כחוק טבע ממש. היקום עצמו בנוי באופן היררכי, וכמוהו כל עולם החי והצומח. השמש שולטת בשמיים. האריה שולט בממלכת החי. המלך שולט בעם. ככה זה בטבע. ככה צריך להיות תמיד. יש שנולדו לשלוט, ויש שנולדו להישלט.²

היהדות היא מחאה נגד התפיסה ההיררכית הזו. כל אדם, לא רק המלך, עשוי בצלם אלוהים וכדמותו. לפיכך איש אינו זכאי לשלוט על אחרים בלי הסכמתם. כמובן, אי אפשר בלי מנהיגות בכלל. בלי מנצח תגלוש התזמורת לקופוניה; בלי קפטן תהיה קבוצת הכדורסל במקרה הטוב אוסף של שחקנים מבריקים, אך לא קבוצה; בלי גנרלים, כל צבא יהיה לאספסוף; ובלי ממשלה,

העם יגלוש לאנרכיה. "בַּיָּמִים הֵהֶם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל, אִישׁ הִיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה" (שופטים יז, ו; כא, כה).

בסדר חברתי המבוסס על כבוד שווה לכל אדם, ועל האמונה שכך רואה את הדברים אלוהים, מנהיג איננו עומד מעל לעם. הוא משרת את העם, והוא משרת את אלוהים. סמלה הגדול של ישראל המקראית, המנורה, הוא בעצם היפוך הפירמידה, או הזיקורת, על ראשם: בסיסה של המנורה צר, והיא מסתעפת ומתרחבת כלפי מעלה. המנהיג הגדול ביותר הוא דווקא המנהיג הצנוע מכולם. "וְהָאִישׁ מִשֶּׁה עָנָיו מֵאֵד מִפֶּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה" (במדבר יב, ג).

מנהיגות כזו נקראת מנהיגות משרתת,³ ומקורה בתורה. התואר הנכבד ביותר שהתורה נותנת למשה הוא "עֶבֶד ה'" (דברים לד, ה). בתנ"ך בכללותו, תואר זה ניתן למשה שמונה-עשרה פעם. רק עוד מנהיג אחד נמצא ראוי לתואר זה: יהושע, אשר תואר כך פעמיים.

מרתקת לא פחות היא העובדה שרק אדם אחד בתורה מצטווה בתורה להיות צנוע – הלא הוא המלך:

וְהָיָה כְּשִׁבְתוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מַלְפָּנַי הַפְּהִנִים הַלְוִיִּם, וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוּ כָּל יְמֵי חַיָּיו – לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהָיו לְשֹׁמֵר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְעֲשׂוֹתָם, לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֲחָיו... (דברים יז, יח-כ).

וכך מתאר הרמב"ם את התנהגותו הנאותה של מלך:

כדרך שחלק לו הכתוב הכבוד הגדול, וְחַיִּיב הַכּוֹל בַּכְּבוֹדוֹ – כִּךְ צִוּוּהָ לְהִיּוֹת לִיבּוֹ בַּקְּרֵבוֹ שֶׁפֶל וְחַלָּל, שְׁנֵאמַר "וְלִפְנֵי חָלָל בְּקִרְבֵּי" (תהילים קט, כב). ולא ינהוג גסות לב בישראל יתר מדיי, שנאמר "לְבַלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֲחָיו" (דברים יז, כ).

ויהיה חונן ומרחם לקטנם וגדולם, וייצא ויבוא בחפציהם ובטובתם, ויחוס על כבוד קטן שבקטניהם. וכשמדבר אל כל הקהל בלשון רבים, ידבר רכות – שנאמר "שְׁמָעוּנִי אַחֵי וְעַמִּי" (דבריו של דוד המלך, דהי"א כח, ב), ואומר "אִם-הַיּוֹם תִּהְיֶה עֶבֶד לְעַם הַזֶּה" (מלכים-א' יב, ז).

לעולם יתנהג בענווה יתרה; אין לנו גדול ממשה רבנו, והרי הוא אומר "וַיִּנְחַנּוּ מָה?" (שמות טז, ז; טז, ח). ויסבול טורחם ומשאם ותלונותם וקצפם "כְּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאָמֵן אֶת הַיָּנֹק (במדבר יא, יב).⁴

כללים אלה נכונים לכל עמדות המנהיגות. הרמב"ם מונה בין אלה שאין להם חלק לעולם הבא "מטילי אימה על הציבור שלא לשם שמיים: זה הרודה ציבור בחוזקה והם יראים ופוחדים ממנו הרבה, וכוונתו לכבוד עצמו ולכל חפציו, לא לכבוד שמיים". וכאן מוסיף הרמב"ם ואומר, "כגון מלכי הגויים".⁵ כוונתו הפולמוסית ברורה; "אין כוונתי", כמו רומז הרמב"ם, "לטעון שאיש אינו מתנהג כך – אלא שדרך התנהגות זו אינה יהודית".

כאשר נהג רבן גמליאל הנשיא באופן שנראה לחבריו שתלטני, הם השעו אותו מתפקידו עד שהודה בטעותו והתנצל.⁶ רבן גמליאל למד את הלקח. לאחר זמן אמר לשני תלמידי חכמים שסירבו להצעתו להתמנות לעמדות מנהיגות: "כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם!"⁷ כמו שאמר פעם

שאלות לשולחן שבת:

- מה בדיוק היה שגוי בתואנותיהם של קורח ועדתו?
- אם תפקידו של מנהיג לשרת את העם, מה תפקיד העם?
- איך רומם משה את בני ישראל?

מרטין לותר קינג, "כל אחד יכול להיות אדם גדול... כי כל אחד יכול לשרת".⁸

צדק המסאי והסופר ק"ס לואיס כאשר חידד ואמר שענווה איננה לחשוב את עצמך פחות, אלא לחשוב על עצמך פחות. המנהיגים הגדולים מכבדים אחרים. הם מוקירים אותם, מרוממים אותם, מעודדים אותם להגיע לגבהים שאחרת ספק אם היו מגיעים אליהם אי פעם. לא השאפתנות האישית מניעה אותם, אלא הערכים. הם אינם נכנעים לפיתוי היהירות האורב לבעלי הכוח.

טעויותיו החמורות ביותר של אדם הן לעיתים אלו שהוא עושה בהשליכו את רגשותיו שלו על אחרים. קורח היה אדם שאפתן, ולכן הוא ראה את משה ואהרן כאנשים שהשאפתנות האישית מניעה אותם; שהם מתנשאים מעל קהל ה'. הוא לא הבין שבדם ישראל הנהגה היא שירות. מי שמשרת אחרים אינו מתנשא מעליהם. להפך: הוא נושא אותם אל על.

- 1 יש אומרים שגם כאן טעו הדוברים, שכן צריכים היו לומר "כי כל העדה כולה קרושה" ולא "כולם קדושים"; הקדושה חלה על העדה כשלם, לא על כל יחיד ויחיד בתוכה. עוד יש שהציעו שחטאם של הדוברים היה שאמרו "כולם קדושים" במקום "כולם נקראו להיות קדושים", או דבר־מה מעין זה – שכן הקדושה היא ייעוד, לא מצב נתון.
- 2 אריסטו, פוליטיקה, ספר ראשון, 1254a 21-24.
- 3 הטקסט המפורסם העוסק בכך הוא ספרו של רוברט גרינליף 'מנהיגות משרתת': Robert K Greenleaf, *Servant leadership: a journey into the nature of legitimate power and greatness*, New York, Paulist Press, 1977. אלא שגרינליף אינו עומד על מציאות רעיון זה בתורה. לכן חשוב לי להראות שהוא נולד כאן, אצל משה.
- 4 משנה תורה, הלכות מלכים ב, ו.
- 5 משנה תורה, הלכות תשובה ג, יג.
- 6 ברכות כז ע"ב.
- 7 הוריות י ע"א-ע"ב.
- 8 מרטין לותר קינג גהבן, נאום קבלת פרס נובל, אוסלו, 10 בדצמבר 1964.